

การพัฒนาสภาพแวดล้อมสัปปายะภายในวัดพระธาตุดอยญาณวิศิษฐ์ อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่

Developing a conducive environment within Wat Phra That Doi Yan
Wisit, Hang Dong District, Chiang Mai Province.

1. พระพีรธรรม วีรธมโม (พิชยานุสรณ์), 2. พระธีรบุญย์ รตินธโร (เพชรเพ็ง)

1. Phra Peeratham Veerathammo (Pichayanusorn),

2. Phra Theeraboon Ratintharo (Phetpheng)

1., 2. มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา

1., 2. Mahamakut Buddhist University Lanna Campus

Author Email: iampeeratham@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้ นำเสนอการพัฒนาที่สภาพแวดล้อมแบบสัปปายะภายในวัดพระธาตุดอยญาณวิศิษฐ์พบว่าสิ่งสำคัญประกอบด้วย การจัดสรรเขตสงฆ์ให้แยกเดี่ยวเพื่อความวิเวก การส่งเสริมการสำรวมวาจา การจัดการระบบโภชนาการตามธุดงค์วัตร และการรักษาพื้นที่สีเขียวตามธรรมชาติ ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าแนวทางการพัฒนานี้ไม่เพียงแต่เกื้อหนุนต่อการบำเพ็ญสมณธรรมของพระภิกษุสามเณรเท่านั้น แต่ยังช่วยยกระดับให้วัดเป็นสัปปายะสถานที่ส่งเสริมสุขภาวะทางปัญญาแก่พุทธศาสนิกชนในยุคปัจจุบันได้อย่างมีประสิทธิภาพ

คำสำคัญ : พัฒนา, สัปปายะ 7, วัดธรรมยุติกนิกาย, อารามวัตร

Abstract

This article presents the development of a conducive environment within Wat Phra That Doi Yan Wisit. It found that key elements include the allocation of separate monastic areas for solitude, the promotion of restraint in speech, the management of nutrition according to ascetic practices, and the preservation of natural green spaces. The study results indicate that this development approach not only supports the monastic practice of monks and novices but also effectively elevates the temple into a conducive place for promoting intellectual well-being for Buddhists in the present era.

Keywords: Development, Seven Conducive Environments, Dhammayuttika Nikaya Temple, Monastery

การประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ ๔ และระดับนานาชาติครั้งที่ ๓ “รุ่งอรุณแห่งสันติภาพ”

บทนำ

วัดในพระพุทธศาสนาทำหน้าที่เป็นทั้งศูนย์รวมจิตใจและพื้นที่สำหรับการขัดเกลาจิตใจ ในปัจจุบัน บริบทสังคมเมืองมีการขยายตัวอย่างรวดเร็ว วัดหลายแห่งต้องเผชิญกับสิ่งรบกวนภายนอก เช่น มลภาวะทางเสียง ความแออัด และการใช้พื้นที่ไม่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์เดิม ธรรมเนียมปฏิบัติที่เกิดขึ้นครั้งแรกจากการที่ทิวชิรญาโณภิกขุ (พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4) เมื่อยังมีได้ทรงครองราชย์ได้ทรงพระผนวชเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา ประทับ ณ วัดมหาธาตุ ในปีพ.ศ. 2367 (วัดบรมวงศาธรรพาราม, 2562. อ้างในพระครูสุธีรวงค์และคนอื่น ๆ 2568) เป็นนิายที่กำเนิดขึ้นจากการปฏิรูปพระพุทธศาสนาโดยมุ่งเน้นการฟื้นฟูพระธรรมวินัยให้ถูกต้องตามพุทธบัญญัติ เป็นนิายที่มีอัตลักษณ์โดดเด่นด้านการเคร่งครัดในพระธรรมวินัย ความเรียบง่าย เป็นระเบียบเรียบร้อย และการมุ่งเน้นปฏิบัติเพื่อการปฏิบัติกรรมฐาน ควรจะต้องมีระบบการจัดการพื้นที่อย่างรัดกุม การรักษาความสงบวิเวกเพื่อให้เอื้อต่อการพัฒนาจิต

โครงการวัดประชารัฐ เป็นหนึ่งใน โครงการของแผนปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา โดยฝ่ายสาธารณูปการของมหาเถรสมาคม มีมติเห็นชอบให้ดำเนินการเพื่อพัฒนาวัดให้เป็นสถานที่สัปปายะ โครงการนี้มีเป้าหมายสำคัญ คือการจัดการสิ่งแวดล้อม การรักษาความสะอาดภายในวัดให้ถูกต้องตามสุขลักษณะ การพัฒนาการเรียนรู้ทางสังคมวิถีพุทธ วัดจึงเป็นสถานที่เหมาะแก่การเรียนรู้คุณธรรม จริยธรรมของประชาชนทั่วไปที่เป็นไปตามหลักสัปปายะ 7 ประการคือ 1) อาวาสสัปปายะ 2) โคจรสัปปายะ 3) ภัตตสัปปายะ 4) ปุคคลสัปปายะ 5) โภชนสัปปายะ 6) อุตสัปปายะ 7) อิริยาปถสัปปายะ ที่จะช่วยบูรณาการส่งเสริม ส่งสอนพุทธศาสนิกชนบนพื้นฐานของการมีน้ำใจ มีความเสียสละแบ่งปัน ต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน (พระณัฐพล เขมคุโณ. 2566) การประยุกต์ใช้หลักสัปปายะ 7 เพื่อพัฒนาสภาพแวดล้อมของวัดพระธาตุดอยภูสวรรค์ อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ ควรจะมีรูปแบบการพัฒนาสภาพแวดล้อมแบบใดที่จะคงไว้ซึ่งอัตลักษณ์โดดเด่นด้านการเคร่งครัดในพระธรรมวินัย ความเรียบง่าย เป็นระเบียบเรียบร้อย และการมุ่งเน้นปฏิบัติเพื่อการปฏิบัติกรรมฐานซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของวัดป่าที่สังกัดธรรมยุติกนิกาย

1. บริบทสังคมเมืองที่ขยายตัวและมลภาวะรอบด้านได้ส่งผลกระทบต่อความสงบวิเวกของอาราม

1) การรุกคืบทางกายภาพและสภาวะลดทอนความสันโดษ โดยในอดีตวัดมักถูกสร้างขึ้นในพื้นที่ห่างไกล ชายขอบ หรือชุมชนขนาดเล็กเพื่อเอื้อต่อการปลีกวิเวกและการปฏิบัติธรรม รูปแบบของพื้นที่ ผังบริเวณ และการจัดการพื้นที่ของวัดล้านนาภายใต้แนวคิดของพุทธศาสนาแบบเถรวาทและคติจักรวาลนั้น มีความเกี่ยวข้องกับพื้นที่สีเขียวและคุณภาพของระบบนิเวศในเมืองโดยตรง วัดล้านนาทำหน้าที่เป็นพื้นที่สีเขียวภายในเขตเมือง และเป็นพื้นที่รวบรวมและเก็บรักษาพันธุกรรมของพืชพันธุ์ถิ่นชนิดเดียวกันกับเมื่อครั้งพระพุทธองค์ยังดำรงพระชนม์ชีพพร้อมกับการสร้างข้อกำหนดจากคติความเชื่อและพิธีกรรมในวัดที่ผูกโยงกับการดูแลและจัดการพื้นที่สีเขียวภายในวัดอย่างยั่งยืน (วงศ์ วงศ์ลังกา 2561) แต่การเติบโตของเมืองที่ขาดการวางผังเมืองอย่างมีประสิทธิภาพ ส่งผลให้พื้นที่เมืองรุกคืบเข้าใกล้หรือล้อมรอบศาสนสถาน การเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์รอบอารามจากพื้นที่สีเขียวธรรมชาติไปสู่ตึกสูงและยานพาหนะกรรม ส่งผลให้เขตพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ถูกลดทอนความโดดเด่นทางกายภาพ นำไปสู่การสูญเสียสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อสมาธิภาวนา

2) มลภาวะทางเสียงกับการรบกวนคลื่นสมองและการปฏิบัติธรรม มลภาวะทางเสียง จากการจราจร คมนาคมขนส่ง กิจกรรมทางเศรษฐกิจ และสถานบันเทิงรอบอาราม ถือเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการ

การประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ ๔ และระดับนานาชาติครั้งที่ ๓ “รุ่งอรุณแห่งสันติภาพ”

เจริญสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน เสียงรบกวนที่เกินมาตรฐานไม่เพียงแต่ทำลาย "ความเงียบสงบภายนอก" เท่านั้น แต่ในทางจิตวิทยาและประสาทวิทยาศาสตร์ เสียงที่ดังต่อเนื่องยังกระตุ้นระบบประสาทส่วนกลาง ทำให้จิตใจซัดส่าย วิตกกังวล และยากต่อการเข้าสู่สภาวะจิตตั้งลึกหรือคลื่นสมองระดับต่ำ ซึ่งจำเป็นต่อการยกระดับจิตใจ "มลภาวะทางเสียงรอบอารามจึงไม่ได้เป็นเพียงแค่ความรำคาญใจทางหู แต่คือตัวทำลายโครงสร้างคลื่นสมองอัลฟาและธีต้า ซึ่งเป็นโครงสร้างพื้นฐานในการเข้าสู่สมาธิระดับลึก การพัฒนาสภาพแวดล้อมสัปปายะภายในวัดพระธาตุตอดอยญาณวิศิษฐ์จึงต้องให้ความสำคัญกับการสร้าง 'แนวป้องกันเสียงธรรมชาติ' และการใช้ 'เสียงสีขาวจากธรรมชาติ' เพื่อปกป้องความวิเวกและเอื้อให้กระบวนการทางประสาทวิทยาศาสตร์ของผู้ปฏิบัติธรรมทำงานเกื้อหนุนต่อการบรรลุธรรมได้อย่างแท้จริง"

3) มลภาวะทางทัศนียภาพและแสงรบกวน การขยายตัวของแสงไฟในเมืองหลวงและปายโฆษณาเรืองแสง ส่งผลกระทบต่อทัศนียภาพรอบอาราม การขาดความมืดที่สมบูรณ์ในยามค่ำคืนส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม ในการเดินจงกรมหรือมนสิการในที่สงัด ทั้งยังส่งผลต่อระบบนาฬิกาชีวภาพ ของพระภิกษุสามเณรในการตื่นปฏิบัติศาสนกิจช่วงเช้ามืด มลภาวะทางแสงจากเมืองหลวงจึงเป็นภัยเงียบที่ทำลายระบบนาฬิกาชีวภาพและบั่นทอนสภาวะจิตตวิเวกยามค่ำคืนของผู้ปฏิบัติธรรม การสร้าง 'ความมืดที่สัปปายะ' ภายในวัดพระธาตุตอดอยญาณวิศิษฐ์ ผ่านการจำกัดอุณหภูมิแสงและการใช้ม่านต้นไม้กรองแสง จึงไม่ใช่เพียงการรักษาทัศนียภาพ แต่คือการคืนระบบนิเวศทางชีววิทยาและพุทธสถาปัตยกรรมที่เอื้อให้พระภิกษุสามเณรสามารถตื่นปฏิบัติศาสนกิจเช้ามืดด้วยจิตใจที่ตื่นรู้ ผ่อนคลาย และทรงพลังอย่างแท้จริง

4) การปะทะกันระหว่างค่านิยมทางโลกและทางธรรม เมื่อเมืองขยายตัว อารามมักถูกเปลี่ยนสถานะจากสถานที่ที่ขัดเกลาลจิตใจไปสู่ "สถานที่ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม" หรือศูนย์กลางกิจกรรมชุมชนเมือง การหลั่งไหลของประชากรและนักท่องเที่ยวที่นำพากระแสนิยมแบบวัตถุนิยม และบริโภคนิยม เข้ามาสู่เขตวัด ได้สร้างความสับสนและรบกวนวิถีชีวิตดั้งเดิมของคณะสงฆ์ เกิดความขัดแย้งเชิงบทบาทระหว่างการค้าเงินพันธุกิจเพื่อความหลุดพ้น กับการตอบสนองความต้องการทางเศรษฐกิจและสังคมของคนเมือง "การปะทะกันระหว่างค่านิยมทางโลกและทางธรรมในยุคเมืองขยายตัว เป็นความท้าทายขั้นสูงสุดของวัดพระธาตุตอดอยญาณวิศิษฐ์ การพัฒนาสภาพแวดล้อมสัปปายะในมิตินี้จึงไม่ใช่เพียงการจัดวางต้นไม้หรือก้อนหิน แต่คือการวาง 'โครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม' และ 'การจำกัดเขตแดนเชิงพื้นที่' เพื่อทำหน้าที่เป็นเกราะกำบังทางจิตวิญญาณ ช่วยให้คณะสงฆ์สามารถดำเนินพันธกิจเพื่อความหลุดพ้นได้อย่างมั่นคง ขณะเดียวกันก็ยังคงทำหน้าที่เป็นนื่อนาบุญที่คอยขัดเกลาลจิตใจของคนเมืองผู้เหนื่อยล้าได้อย่างถูกต้องตามทำนองคลองธรรม"

2. การหลอมรวมหลักสัปปายะ 7 ประการเข้ากับข้อวัตรปฏิบัติ (อารามวัตร) และศาสตร์การจัดการสมัยใหม่อย่างเป็นเนื้อเดียวกัน

หลัก สัปปายะ 7 คือกรอบแนวคิดที่ด้วยสิ่งแวดล้อมที่เกื้อหนุนต่อการพัฒนาจิต (สมาธิภาวนา) และการดำเนินสมณธรรม เมื่อนำมาหลอมรวมกับศาสตร์การจัดการสมัยใหม่ จะเปลี่ยนผ่านจากหลักการเชิงนามธรรมไปสู่ แนวปฏิบัติเชิงโครงสร้างที่เป็นรูปธรรม อาวาสสัปปายะ ประยุกต์ร่วมกับ ศาสตร์ภูมิสถาปัตยกรรม และการวางผังเมือง เพื่อออกแบบพื้นที่เขตพุทธาวาสและสังฆาวาสให้มีแนวกันชนธรรมชาติ เช่น การปลูกป่าหนาทึบรอบวัด เพื่อกองกมลภาวะทางเสียงและทัศนียภาพจากภายนอก โฉมสัปปายะ และบุคคลสัปปายะ บุคลากรร่วมกับ แนวคิดการจัดการผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และการจัดการการท่องเที่ยวอย่าง

การประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ ๔ และระดับนานาชาติครั้งที่ ๓ “รุ่งอรุณแห่งสันติภาพ”

ยั่งยืน เพื่อจัดระเบียบการหลังไหลของประชากรและนักท่องเที่ยว ไม่ให้รบกวนวิถีชีวิตสงฆ์ อุตุสปปายะ และอาหารสปปายะ ใช้ การจัดการสิ่งแวดล้อมสมัยใหม่ เช่น การจัดการขยะมูลฝอย ระบบบำบัดน้ำเสีย และการควบคุมสุขาภิบาลอาหารภายในวัด เพื่อสร้างสุขภาวะที่ดีและลดผลกระทบจากมลพิษเมือง (พระมหาประเสริฐมหากุลยาน 2565) การจะคงสภาพ อาวาสสปปายะ และ อุตุสปปายะ ในปัจจุบัน ไม่สามารถอาศัยเพียงการดูแลแบบดั้งเดิมได้ แต่ต้องใช้ ศาสตร์การจัดการสุขาภิบาลสิ่งแวดล้อม และ เทคโนโลยีอาคารเขียว เข้ามาช่วย เช่น ระบบการคัดแยกขยะมูลฝอยเชิงรุก การจัดการน้ำเสีย และการวางผังภูมิทัศน์เพื่อป้องกันมลพิษทางเสียง การศึกษาพบว่าวัดที่นำระบบการจัดการสมัยใหม่เข้ามาประยุกต์สามารถสร้าง "ความสปปายะ" ได้ดีกว่า และช่วยลดทอนผลกระทบจากมลภาวะทางสิ่งแวดล้อมรอบด้านได้อย่างมีนัยสำคัญ การสร้างอัตลักษณ์ร่วม การสอดประสานกับอารามวัตร การจัดการสมัยใหม่จะไม่เข้ามาแทนที่หรือทำลายวิถีชีวิตดั้งเดิม แต่จะทำหน้าที่เป็น เครื่องมือสนับสนุน เพื่อให้คณะสงฆ์สามารถรักษา ข้อวัตรปฏิบัติภายในวัดได้อย่างบริสุทธิ์บริบูรณ์ การรักษาวัดปฏิบัติยามวิกาล การบริหารจัดการระบบเปิด-ปิดวัด และการใช้แสงสว่างภายนอกอาคารด้วยเทคโนโลยี การลดแสงรบกวนยามค่ำคืนจะช่วยรักษาอารามวัตรในการทำวัตรสวดมนต์และเจริญจิตภาวนาช่วงเข้ามิดและค่ำ คืนความมืดที่ส่งให้แก่อาราม การรักษาความสะอาดและระเบียบวินัย การนำแนวคิด 5 ส ทางการพัฒนาวัด คือ สร้างสปปายะสู่วัดด้วยวิถี 5 ส นั้น ประกอบด้วย 1) สะสาง คือ การแยกของทิ้งให้เป็นออกจากของที่ไม่จำเป็นและจัดของที่ไม่จำเป็นออกไป เช่น การคัดแยกกระดาษที่ใช้แล้ว กระดาษที่ยังไม่ได้ใช้ และกระดาษที่นำกลับมาใช้ได้ อีก 2) สะดวก คือ การจัดวางหรือจัดเก็บสิ่งของเอกสารต่าง ๆ ให้เป็นระเบียบเพื่อความสะดวกและปลอดภัยในการทำงาน 3) สะอาด คือ การดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมให้ที่ทำงาน ให้เรียบร้อยสวยงาม ปราศจากสิ่งสกปรก ด้วยการปัด กวาด เช็ด ถู เป็นต้น 4) สร้างมาตรฐาน คือ การรักษามาตรฐานการปฏิบัติ 3 ส แรกที่ดีไว้ พร้อมทั้งยกระดับให้เป็นมาตรฐานการทำงานที่ดียิ่งขึ้น 5) สร้างวินัย คือ การปฏิบัติตามมาตรฐาน กฎระเบียบต่าง ๆ ที่ตั้งไว้อย่างสม่ำเสมอ จนก่อให้เกิดเป็นพฤติกรรมที่พึงปฏิบัติโดยอัตโนมัติ ดังนั้น ชุมชนไม่ได้ตั้งอยู่แต่เฉพาะในหมู่บ้านหรือชุมชนอีกต่อไป เห็นการเชื่อมโยงกับโลกไซเบอร์ที่มีเนื้อหามากมายให้เข้าถึงได้โดยง่าย บางเรื่องเข้ามาแล้วผ่านไป บางเรื่องเข้ามาและฝังอยู่กับชุมชน พัฒนาเป็นวิถีชีวิตของชุมชน มีการสื่อสารที่หลากหลายกลายเป็นสถานที่ที่ผู้คนใช้เวลาในโลกเสมือนจริงเพิ่มขึ้น การเชื่อมโยงวัด กิจกรรมการพัฒนาวัดผ่านสื่อสังคมเป็นอีกช่องทางทำให้ผู้คนทั้งในและนอกชุมชนเข้าถึงข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับแนวปฏิบัติของวัด พระสงฆ์และเครือข่ายรอบวัดที่ปรับกิจกรรมการพัฒนาที่ดำเนินการร่วมกันให้ทันกับยุคสมัยที่เปลี่ยนไป (พระครูสิริธรรมบัณฑิต และคณะ 2564) หรือระบบมาตรฐานการจัดการสิ่งแวดล้อมมาปรับใช้ จะช่วยเกื้อหนุนข้อวัตรในการดูแลเสนาสนะวิหารของพระภิกษุสามเณรให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ประหยัดเวลา และลดภาระทางกายภาพ เพื่อให้มีเวลาแก่วิปัสสนาธุระมากขึ้น

3. การจัดสรรเขตสังฆาวาสให้แยกเดี่ยวเพื่อความวิเวก การส่งเสริมการสำรวจมาจา การจัดการระบบโภชนาการตามธุดงค์วัตร

แนวทางการพัฒนาอาวาสสปปายะ ควรมีการจัดวางผังวัด โดยแยกเขตสังฆาวาส (พื้นที่เฉพาะพระสงฆ์) ออกจากเขตพุทธาวาสและเขตสาธารณชนอย่างเด็ดขาด เสนาสนะและกุฏิควรก่อสร้างด้วยวัสดุธรรมชาติ เรียบง่าย ไม่หรูหรา และเน้นความสะอาดสะอาดตามระเบียบวินัยเสนาสนะกำกับ การพัฒนาสภาพแวดล้อมทางกายภาพของวัดพระธาตุดอยภูเมธวิเศษ ตามหลัก “อาวาสสปปายะ” (สภาวะแวดล้อมที่

การประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ ๔ และระดับนานาชาติครั้งที่ ๓ “รุ่งอรุณแห่งสันติภาพ”

เอื้อต่อการปฏิบัติธรรมและเกื้อกูลต่อสุขภาวะ) มุ่งเน้นการบูรณาการหลักพุทธศาสตร์เข้ากับหลักภูมิสถาปัตยกรรมและการผังเมือง โดยสามารถจำแนกรายละเอียดเชิงวิชาการออกเป็น 2 มิติสำคัญคือ

1) การจัดระเบียบที่ว่างและการแบ่งส่วนพื้นที่ การวางผังบริเวณ จะต้องยึดหลักการจำแนกพื้นที่ใช้งานอย่างเด็ดขาด เพื่อรักษาความสงบวิเวกและเอื้อต่อสมณสัญญา โดยแบ่งพื้นที่ออกเป็น 3 เขตหลัก เขตพุทธาวาส พื้นที่สถาปัตยกรรมศักดิ์สิทธิ์ เช่น อุโบสถ เจดีย์ และพระวิหาร มุ่งเน้นการออกแบบที่สร้างความรู้สึกสงบ นิ่ง และเกิดความเลื่อมใสศรัทธา เป็นพื้นที่เปิดสำหรับพุทธศาสนิกชนในการประกอบพิธีกรรม เขตสังฆาวาส พื้นที่จำพรรษาและปฏิบัติกิจส่วนองค์ของพระภิกษุสามเณร เช่น กุฏิ และหอนั่น พื้นที่ส่วนนี้ต้องถูกคัดแยกออกจากเส้นทางสัญจรหลักของสาธารณชนอย่างชัดเจน โดยใช้องค์ประกอบทางภูมิสถาปัตยกรรม เช่น แนวต้นไม้หนาทึบ หรือความต่างระดับของพื้นที่เนินเขาในการแบ่งกัน เพื่อป้องกันการรบกวนจากภายนอกเขตสาธารณชนหรือฆราวาส พื้นที่รองรับกิจกรรมทางโลก เช่น ลานจอดรถ โรงครัว ศาลาเอนกประสงค์ และสุขา ซึ่งจัดวางให้อยู่บริเวณส่วนหน้าของวัด เพื่อความสะดวกในการเข้าถึงและไม่รบกวนความสงบภายใน

2) สถาปัตยกรรมเสนาสนะเชิงอนุรักษ์ธรรมชาติ การออกแบบและก่อสร้างเสนาสนะ รวมถึงกฎเกณฑ์พึงสะท้อนปรัชญาความเรียบง่าย และการพึ่งพาตนเองตามหลักพระวินัย การเลือกใช้วัสดุ เน้นการใช้วัสดุธรรมชาติในท้องถิ่น เช่น ไม้เก่า อิฐดินเผา ศิลาแลง และกระเบื้องดินขอ ซึ่งช่วยให้อาคารกลมกลืนไปกับสภาพแวดล้อมบนดอย และลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ความสมถะทางสถาปัตยกรรม หลีกเลี่ยงการตกแต่งที่หรูหราฟุ่มเฟือยเกินความจำเป็น โครงสร้างอาคารเน้นฟังก์ชันการใช้งานที่ตอบสนองต่อการปฏิบัติธรรม มีการระบายอากาศและรับแสงธรรมชาติที่ดี ซึ่งสอดคล้องกับหลัก "เสนาสนะปันนัตติ" ในพระวินัยปิฎก การจัดการทางกายภาพเพื่อความเป็นระเบียบ ตัวอาคารต้องเอื้อต่อการทำความสะอาดและบำรุงรักษาง่าย เพื่อให้พระภิกษุสามารถดูแลเสนาสนะให้สะอาด ปราศจากสิ่งรกรุงรี ตามกรอบ "วัดตปฏิบัติ" ซึ่งถือเป็นส่วนหนึ่งของการฝึกขัดเกลาจิตใจ แนวทางการพัฒนาอวาสสัปปายะ ณ วัดพระธาตุดอยญาณวิเศษ คือการบูรณาการระหว่าง 'หลักพุทธศาสตร์' (การแบ่งเขตพื้นที่เด็ดขาดเพื่อรักษาความสงบวิเวก) เข้ากับ 'สถาปัตยกรรมยั่งยืนแบบล้านนา' (การใช้วัสดุธรรมชาติ ความเรียบง่าย และถูกสุขอนามัย) กรอบแนวคิดนี้จะช่วยให้วัดพระธาตุดอยญาณวิเศษสามารถรักษา อัตลักษณ์ล้านนาดั้งเดิม ไว้ได้ ควบคู่กับการเป็นพื้นที่สัปปายะที่เอื้อต่อการขัดเกลาจิตใจของทั้งบรรพชิตและฆราวาสอย่างยั่งยืน

แนวทางการพัฒนาโคจรสัปปายะ การจัดการระบบสัญจรและทำเลที่เกื้อกูลต่อวิถีสมณะการพัฒนา “โคจรสัปปายะ” (หมายถึง สถานที่ไปมาหาสู่ เทียบบิณฑบาต และระบบการสัญจรที่สะดวก ปลอดภัย เกื้อกูลต่อการปฏิบัติธรรม) ของวัดพระธาตุดอยญาณวิเศษ มุ่งเน้นการจัดระบบการเคลื่อนที่และการเข้าถึงพื้นที่ ทั้งภายในและภายนอกวัด เพื่อรักษาความศักดิ์สิทธิ์ของศาสนสถาน และป้องกันข้อครหาทางโลก (โลกวัชชะ) โดยมีแนวทางสำคัญและหลักธรรมกำกับ 1. การพัฒนาและประสานเส้นทางโคจร (เส้นทางบิณฑบาต) เพื่อรักษาบริสุทธิ์แห่งสมณสารูปเส้นทางในการออกมารับบิณฑบาตของพระสงฆ์จากวัดพระธาตุดอยญาณวิเศษลงสู่ชุมชนทางดง ถือเป็นจุดเชื่อมโยงระหว่างพุทธจักรและอาณาจักร จึงต้องได้รับการออกแบบและจัดการอย่างพิถีพิถัน ความปลอดภัยทางกายภาพ ประสานงานกับชุมชนและหน่วยงานท้องถิ่นในการจัดทำทางเดินเท้า ที่ราบเรียบ มั่นคง และมีทัศนียภาพที่ปลอดภัยจากยานพาหนะ เพื่อให้พระภิกษุสามเณรสามารถเดินมนสิการ (เดินอย่างมีสติ) ในขณะที่ปฏิบัติศาสนกิจได้โดยไม่ระแวงอันตราย การป้องกันโลกวัชชะ (ข้อติเตียนจากชาวโลก)

การประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ ๔ และระดับนานาชาติครั้งที่ ๓ “รุ่งอรุณแห่งสันติภาพ”

เส้นทางโคจรต้องไม่ผ่านจุดอโคจร หรือพื้นที่ที่มีความเสี่ยงต่อความมัวหมองทางเพศวิถีและการอบายมุข เช่น ร้านเหล้า สถานบันเทิง หรือแหล่งชุมชนที่แออัดไร้ระเบียบหลักธรรมกำกับ (เสขียวัตร) สอดคล้องกับหลัก "สารูป" ในเสขียวัตร เรื่องการทอดส่ายตา การเดินด้วยความสำรวม และการไม่แสดงอาการคะนองในเวลาเข้าสู่บ้าน (ปฏิสังยุตต์) การจัดเส้นทางที่สงบจะช่วยเกื้อกูลให้พระสงฆ์รักษานิธิจริยวัตร (การระงับตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ) ได้อย่างสมบูรณ์ 2. การจัดการพื้นที่ที่เปลี่ยนผ่านและการสัญจรยานพาหนะ เนื่องจากวัดพระธาตุดอยภูยานวิศิษฐ์ตั้งอยู่บนเนินเขา การหลั่งไหลของยานพาหนะของญาติโยมและนักท่องเที่ยวอาจทำลายความสงบวิเวก จึงต้องใช้แนวคิดการจัดการผังชายขอบ การจำกัดพื้นที่ยานพาหนะ กำหนดให้พื้นที่จอดรถของญาติโยมและผู้มาเยือนอยู่บริเวณ "ชายขอบ" หรือส่วนหน้าสุดของวัดก่อนทางเข้าหลัก เพื่อสกัดกั้นมลพิษทางเสียง มลพิษทางอากาศ และความวุ่นวายไม่ให้รบกวนเข้าสู่เขตพุทธาวาสและสังฆาวาส การสร้างพื้นที่เปลี่ยนผ่านออกแบบทางเดินเท้าจากลานจอดรถเข้าสู่ตัววัดให้เป็นทางเดินศึกษาธรรมชาติด้านภูมิทัศน์ เพื่อให้ญาติโยมได้ปรับสภาวะจิตใจจากความเร่งรีบทางโลก เข้าสู่ความสงบเยือกเย็นทางธรรมก่อนเข้าสู่เขตศักดิ์สิทธิ์ ตามหลักอธิปไตยธรรม การจัดระเบียบการสัญจรที่ลดความขัดแย้ง ความแออัด และอุบัติเหตุ สอดคล้องกับหลัก "วิเวก" (ความสงบกาย สงบใจ) และส่งเสริม "คารวตา" (ความเคารพในสถานที่และบุคคล) ทำให้เกิดความเลื่อมใสในหมู่ผู้มาเยือนที่ยังไม่เลื่อมใส และเพิ่มพูนความเลื่อมใสของผู้ที่เลื่อมใสอยู่แล้ว

แนวทางการพัฒนาภัสสสปปายะ ภัสสสปปายะ ณ วัดพระธาตุดอยภูยานวิศิษฐ์หัวใจสำคัญของภัสสสปปายะคือ "การเปลี่ยนเสียงรบกวนทางโลก ให้เป็นความสงบระงับทางธรรม" โดยแบ่งการพัฒนาออกเป็น 2 มิติหลัก ภายใต้การกำกับของหลักพุทธธรรม มิติที่ 1 การสถาปนาวัฒนธรรมความเงียบและเขตควบคุมเสียง แนวทางปฏิบัติ การจัดตั้งป้ายเตือน "เขตสำรวมวาจา" หรือ "เขตเจริญสติ" บริเวณทางเข้าพุทธาวาสและทางเดินจงกรม พร้อมทั้งปลูกแนวต้นไม้ (เช่น ไม้ร่มรื่น) เป็นกำแพงธรรมชาติช่วยซับเสียงรบกวนการเชื่อมโยงหลักธรรม วชิรสังวร (การสำรวมระงับวาจา) ป้ายเตือนไม้ไผ่ไว้เพื่อ "ห้าม" แต่มีไว้เพื่อ "เตือนสติ" ให้ผู้มาเยือนเกิดความระมัดระวังในคำพูด นำไปสู่การปฏิบัติ วชิรสุจิริต (การพูดสิ่งที่ดีงาม) การละติรัจฉานกถา (การงดเว้นเรื่องราวทางโลกที่ไร้ประโยชน์) วัฒนธรรมความเงียบจะช่วยสกัดกั้นไม่ให้เกิดการพูดคุยเรื่องราวที่กระตุ้นกิเลส (เช่น เรื่องการเมือง ความบันเทิง หรือการนินทา) ภายในเขตวัดกายวิเวก นำไปสู่ จิตตวิเวก เมื่อสิ่งแวดล้อมภายนอกเงียบสงบ (กายวิเวก) จะช่วยเกื้อกูลให้พระสงฆ์และผู้ปฏิบัติธรรมตั้งจิตกลับมาอยู่กับปัจจุบัน เกิดความสงบภายในใจ (จิตตวิเวก) ได้ง่ายขึ้น 2 การจัดสรรพื้นที่ปฏิสนธิธรรมและสนทนาธรรมแยกส่วน แนวทางปฏิบัติ การแยกสัดส่วนอาคาร โดยสร้าง "ศาลาปฏิสนธิธรรม" หรือ "ศาลาธรรมสนทนา" ไว้บริเวณส่วนหน้าของวัด (เขตฆราวาส) แยกออกจากพื้นที่ส่วนในอย่างเด็ดขาด เพื่อไม่ให้เสียงจากการต้อนรับญาติโยมไปรบกวนพระภิกษุที่กำลัง มนสิการธรรม (การทำในใจโดยแยกกาย หรือการทำสมาธิขั้นสูง) ในกุฏิหรือลานธรรมการเชื่อมโยงหลักธรรม ปฏิสนธิธรรม 2 การจัดพื้นที่นี้เป็นการปฏิบัติอย่างถูกต้องตามหลัก อามิสปฏิสนธิธรรม (การต้อนรับด้วยสิ่งของ น้ำดื่ม หรือสถานที่) และ ธรรมปฏิสนธิธรรม (การต้อนรับด้วยการสนทนาแลกเปลี่ยนธรรมะ) กัลยาณมิตตตา ศาลาส่วนนี้จะทำหน้าที่เป็นศูนย์รวมของการเกื้อกูลกันระหว่างพระสงฆ์และฆราวาส ในการให้คำปรึกษาและแนะแนวทางชีวิตตามหลักธรรม โดยไม่ทำลายความตั้งใจจริงของผู้ที่ต้องการความสงบอธิปไตยธรรม (ด้านการเคารพซึ่งกันและกัน) การแบ่งพื้นที่อย่างเป็นสัดส่วนสะท้อนถึงการแสดงความเคารพ (คารวตา) ต่อพระภิกษุผู้กำลังบำเพ็ญสมณธรรม และแสดงความใส่ใจต่อญาติโยมให้มีพื้นที่แสดงออกโดยไม่ต้องรู้สึกอึดอัด "การพัฒนาภัสสสปปายะของวัดพระธาตุดอยภูยานวิศิษฐ์ จึงไม่ใช่การห้ามสื่อสารอย่างสิ้นเชิง

การประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ ๔ และระดับนานาชาติครั้งที่ ๓ “รุ่งอรุณแห่งสันติภาพ”

แต่คือ การจัดระเบียบการใช้เสียงให้อยู่ถูกที่ ถูกเวลา และถูกบุคคล เพื่อเปลี่ยนพื้นที่บนดอยแห่งนี้ให้เป็นสถานที่ส่งเสริม วชิรสังวร อันจะนำไปสู่การเกิดปัญญาและสมาธิที่แน่วแน้อย่างแท้จริง

แนวทางการพัฒนาบุคคลสี่ปายะ การบริหารจัดการทุนมนุษย์เชิงพุทธบูรณาการเพื่อความสัปปายะการพัฒนา “บุคคลสี่ปายะ” (หมายถึง บุคคลที่เหมาะสม เกื้อกูล และเป็นมิตรต่อการปฏิบัติธรรม) ภายในวัดพระธาตุดอยญาณวิเศษ ถือเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดในบรรดาสี่ปายะทั้งปวง เนื่องจาก “คน” เป็นผู้ขับเคลื่อนและใช้ประโยชน์จากสภาพแวดล้อม การพัฒนาบุคคลสี่ปายะแบ่งออกเป็น 2 ส่วนหลัก คือ

1) การพัฒนาฝั่งบรรพชิต ระบบปกครองสงฆ์และภาวะผู้นำตามพระธรรมวินัยจากการทบทวนวรรณกรรมด้านการปกครองคณะสงฆ์ พบว่าความเลื่อมใสศรัทธาของประชาชนและการรักษาสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการปฏิบัติธรรม (อวาสสี่ปายะ) จะเกิดขึ้นได้ ต้องเริ่มจากความเข้มแข็งของระบบการปกครองภายในอารามบทบาทของพระอุปัชฌาย์อาจารย์ วรรณกรรมทางพุทธศาสนาระบุว่า พระอุปัชฌาย์และอาจารย์คือ “กระเจกเงา” ของศิษย์ คณะสงฆ์วัดพระธาตุดอยญาณวิเศษต้องมีแกนนำที่เป็นผู้ทรง “ศีลาจารวัตร” (ศีลอันบริสุทธิ์และความประพฤติที่งดงาม) เพื่อทำหน้าที่เป็นแม่พิมพ์และเนื่อานบุญระบบการปกครองตามระเบียบนิกายอย่างเคร่งครัดมีการนำกฎระเบียบของพระธรรมวินัยและข้อบังคับคณะสงฆ์มาใช้อย่างเท่าเทียม เพื่อสร้างความเป็นปึกแผ่นและลดความขัดแย้งภายในวัดและเสริมหลักธรรม (ศีลสังวร และ อปริหานิยธรรม) ให้สอดคล้องกับหลัก “ศีลสังวร” (การสำรวมในพระปาติโมกข์) และการปฏิบัติตามหลัก “อปริหานิยธรรม 7” โดยเฉพาะข้อที่ว่า “หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์” และ “จักไม่บัญญัติสิ่งที่พระพุทธเจ้ามิได้บัญญัติขึ้น และไม่เพิกถอนสิ่งที่พระองค์ทรงบัญญัติไว้แล้ว” ซึ่งเป็นเกราะป้องกันความเสื่อมถอยของศาสนบุคคล

2) การพัฒนาฝั่งคฤหัสถ์ การเสริมสร้างจิตสำนึกและอารยธรรมพุทธศิวไลซ์เมื่อผู้นำทางจิตวิญญาณ (พระสงฆ์) มีความพร้อม การพัฒนาในส่วนของพุทธศาสนิกชนและนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาเยือนวัดพระธาตุดอยญาณวิเศษ ก็จำเป็นต้องจัดระบบเพื่อไม่ให้พฤติกรรมทางโลกมารบกวนผู้ปฏิบัติธรรม การสร้างระบบเรียนรู้และกตีกาชุมชน จัดทำคู่มือ ข้อปฏิบัติ หรือข้อตกลงร่วมกัน (อารามิกกตีกา) ที่ชัดเจนตั้งแต่แรกที่ก้าวเข้าสู่วัด เช่น การแต่งกายสุภาพตามอัตลักษณ์ล้านนา (นุ่งขาว-ห่มขาว หรือผ้าเมือง) การปฏิบัติตามปายเตือนและการเคารพความเจียบสงบ การพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะ มุ่งเน้นการเปลี่ยนบทบาทของฆราวาสจาก “ผู้บริโภคนักท่องเที่ยว” ให้กลายเป็น “ผู้ร่วมทำนุบำรุงและปกป้องศาสนสถาน” โดยให้ตระหนักถึงคุณค่าของความวิเวกและหลักธรรม (การวตา และ สัปปริสธรรม) ส่งเสริมในหลัก “การวตา 6” คือ ความเคารพในพระธรรม ความเคารพในพระสงฆ์ และความเคารพในความไม่ประมาท ความศึกษา ควบคู่กับหลัก “สัปปริสธรรม 7” โดยเฉพาะข้อ มัตตัญญูตา (ความเป็นผู้รู้จักประมาณในการใช้สอยพื้นที่วัด) และ ปริสัญญูตา (ความเป็นผู้รู้จักชุมชนและกาลเทศะว่าควรปฏิบัติตนอย่างไรในสถานที่ปฏิบัติธรรม) บุคคลสี่ปายะ ณ วัดพระธาตุดอยญาณวิเศษ จะสมบูรณ์ได้ต้องเกิดจาก ‘พลังขับเคลื่อนสองประสาน’ กล่าวคือ พระสงฆ์ใช้ ‘พระธรรมวินัยและศีลาจารวัตร’ เป็นเครื่องนำทางในการปกครอง ในขณะที่ฆราวาสใช้ ‘ความเคารพ (การวตา) และกตีกาอาราม’ เป็นเครื่องกำกับพฤติกรรม เมื่อทั้งสองฝ่ายเกื้อกูลกันอย่างมีสมดุล สภาพแวดล้อมทางบุคคลจะกลายเป็นแรงผลักดันทางจิตวิญญาณที่เหนียวแน่นให้เกิดสมาธิและปัญญาได้อย่างแท้จริง

แนวทางการพัฒนาโภชนสี่ปายะ การบริหารจัดการโภชนาการเชิงพุทธบูรณาการเพื่อสุขภาวะและสมณธรรมการพัฒนา “โภชนสี่ปายะ” (หมายถึง อาหาร โภชนาการ และระบบการจัดสรรอาหารที่เหมาะสมเกื้อกูลต่อสุขภาพและไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อการปฏิบัติธรรม) ของวัดพระธาตุดอยญาณวิเศษ ถือเป็นองค์ประกอบ

การประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ ๔ และระดับนานาชาติครั้งที่ ๓ “รุ่งอรุณแห่งสันติภาพ”

สำคัญในการเกื้อหนุน "ธาตุขันธ์" ของพระภิกษุสงฆ์และผู้ปฏิบัติธรรม จากการทบทวนวรรณกรรมด้านสุขภาพของพระสงฆ์และสถาปัตยกรรมทางศาสนา สามารถจำแนกแนวทางการพัฒนาออกเป็น 3 มิติหลักได้แก่

1) การจัดการระบบโรงครัวและหอฉันตามหลักสุขาภิบาลร่วมสมัย จากการทบทวนงานวิจัยด้านสาธารณสุขเกี่ยวกับสุขภาพของพระสงฆ์ไทย พบว่า ปัญหาโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง มักเกี่ยวเนื่องจากภัตตาหารที่ได้รับถวายและการจัดการโรงครัวที่ไม่ถูกสุขลักษณะ ดังนั้น แนวทางการพัฒนาทางกายภาพจึงต้องมุ่งเน้น การจัดการเชิงโครงสร้าง ออกแบบโรงครัวและหอฉันให้มีระบบระบายอากาศที่ดี แสงสว่างเพียงพอ มีการแยกพื้นที่ล้าง พื้นที่ปรุง และพื้นที่จัดเก็บวัตถุดิบอย่างชัดเจน เพื่อป้องกันการปนเปื้อนข้าม ตามมาตรฐานสุขาภิบาลอาหารการจัดการขยะและน้ำเสีย มีระบบบำบัดน้ำเสียจากโรงครัวก่อนปล่อยสู่ธรรมชาติบนดอย และมีระบบคัดแยกขยะเศษอาหารเพื่อนำไปทำปุ๋ยหมักชีวภาพ ลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมรอบอาราม

2) การจัดสรรภัตตาหารเชิงเกื้อกูลและความเท่าเทียม ระบบกระจายภัตตาหารที่เป็นธรรม วรรณกรรมด้านการบริหารจัดการวัดระบุว่า การจัดสรรภัตตาหารที่ญาติโยมนำมาถวายอย่างเป็นระบบ (เช่น การจัดส่วนกลางแล้วแจกจ่ายสม่ำเสมอ) จะช่วยลดความเหลื่อมล้ำและสร้างความเป็นปึกแผ่นในหมู่คณะสงฆ์ โภชนาการที่เกื้อกูลต่อธาตุขันธ์ ส่งเสริมให้ญาติโยมถวายอาหารที่มีรสจืดน้อยลง (ลดหวาน มัน เค็ม) เน้นผักพื้นบ้านและสมุนไพรท้องถิ่นของอำเภอทางดง เพื่อให้ภัตตาหารทำหน้าที่เป็น "ยารักษาโรค" มากกว่าเครื่องบำรุงบำเรอกิเลส ซึ่งสอดคล้องกับหลัก "ตังขณิกปัจจเวกขณวิธี" (การพิจารณาอาหารก่อนฉัน ว่าฉันเพื่อประพาสชีวิต ให้มีกำลังประพาสดีพรหมจรรย์ ไม่ใช่เพื่อความเพลิดเพลินมัวเมา)

3) การบูรณาการสภาพแวดล้อมให้สอดคล้องกับข้อวัตรปฏิบัติ ในส่วนของปฏิปทาเฉพาะของวัดพระธาตุดอยญาณวิเศษ ที่เน้นการฝึกตนผ่านธุดงค์วัตร ด้านภัสสและโภชนาการ การออกแบบพื้นที่หอฉันต้องเอื้อต่อเอกาสนิกังคะ (การฉันคนเดียว) การจัดเวลาและพื้นที่ให้เอื้อต่อการฉันเพียงมือเดียวในหนึ่งวันอย่างสงบ ไม่รีบร้อน และมีเวลาในการพิจารณาธรรมปัดตปิตกัณคะ (การฉันรวมในบาตร) การออกแบบลานฉันหรืออาคารหอฉันที่ไม่จำเป็นต้องมีโต๊ะเก้าอี้ห่อหุ้ม แต่เน้นพื้นที่ราบเรียบ สะอาด สบาย เพื่อให้พระสงฆ์สามารถนั่งล้อมวงฉันในบาตรตามแนวทางอภิธมาจาร ซึ่งช่วยลดภาระในการจัดเตรียมและล้างทำความสะอาดจานชามจำนวนมากหลักธรรมกำกับ (โภชนเมตตัตถุญตา) การฉันรวมในบาตรและการฉันคนเดียว เป็นอุบายธรรมในการฝึก "โภชนเมตตัตถุญตา" คือ ความเป็นผู้รู้จักประมาณในการบริโภคอาหาร รู้จักความพอดี ไม่โลภในรสชาติ ซึ่งสภาพแวดล้อมของหอฉันที่เรียบง่าย เงียบสงบ จะช่วยเหนี่ยวนำให้พระภิกษุสงฆ์เกิดสมาธิในขณะฉันได้อย่างดีเยี่ยม โภชนสปปายะ ณ วัดพระธาตุดอยญาณวิเศษ เกิดจากการผสานกันระหว่าง ศาสตร์ทางโลก คือระบบสุขาภิบาลอาหารที่ทันสมัยเพื่อป้องกันโรค NCDs และรักษาธาตุขันธ์ เข้ากับ ศาสตร์ทางธรรม คือการรักษาปฏิปทาเอกาสนิกังคะและปัดตปิตกัณคะอย่างเคร่งครัด การพัฒนาในลักษณะนี้จะเปลี่ยนกิจกรรมการบริโภคทางกายภาพ ให้กลายเป็นการบำเพ็ญสมณธรรมที่เกื้อหนุนต่อการบรรลุธรรมในที่สุด

แนวทางการพัฒนาอุตุสปปายะ แนวทางการพัฒนาอุตุสปปายะ (ด้านสภาพภูมิอากาศและสิ่งแวดล้อม)จากการศึกษาและทบทวนวรรณกรรม ทฤษฎี รวมถึงงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการสภาพภูมิอากาศและสิ่งแวดล้อมของศาสนสถาน สามารถสรุปกรอบแนวคิดในการพัฒนาวัดพระธาตุดอยญาณวิเศษ ออกเป็น 3 ประเด็น

1) แนวคิดอุตุสปปายะและการเกื้อกูลของระบบนิเวศ ในคัมภีร์พุทธศาสนา (เช่น วิสุทธิมรรค) ระบุว่า “อุตุสปปายะ” คือการอยู่ในสภาพแวดล้อมที่มีภูมิอากาศเหมาะสม ไม่ร้อนเกินไป ไม่หนาวเกินไป ซึ่งส่งผล

การประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ ๔ และระดับนานาชาติครั้งที่ ๓ “รุ่งอรุณแห่งสันติภาพ”

โดยตรงต่อความสมดุลของธาตุชั้นและจิตใจของผู้ปฏิบัติธรรมการสร้างภูมิอากาศจุลภาค งานวิจัยด้านภูมิสถาปัตยกรรมปัจจุบันชี้ว่า การอนุรักษ์พื้นที่ป่าไม้ดั้งเดิมรอบวัดพระธาตุตอดอยญาณวิศิษฐ์ และการปลูกต้นไม้ใหญ่เพิ่มเติม จะช่วยลดอุณหภูมิโดยรอบลงได้ 1-2 องศาเซลเซียส สร้างความเย็นสบายตามธรรมชาติกำแพงธรรมชาติ วรรณกรรมด้านมลพิษทางสิ่งแวดล้อมระบุว่า ทรงพุ่มของต้นไม้ใหญ่ทำหน้าที่เป็นตัวกรองเชิงกล ช่วยดักจับฝุ่นละอองขนาดเล็ก (เช่น PM2.5 ซึ่งเป็นปัญหาสำคัญของเชียงใหม่) และช่วยหักเหคลื่นเสียง สกัตกันเสียงรบกวนจากภายนอกไม่ให้รบกวนเข้าสู่ลานธรรม

2) สถาปัตยกรรมสีเขียวและการพึ่งพาธรรมชาติ งานวิจัยด้านสถาปัตยกรรมยั่งยืนในศาสนสถานมุ่งเน้นการลดรอยเท้าคาร์บอน และการใช้พลังงานอย่างมีประสิทธิภาพ โดยสอดคล้องกับวิถีสมณะการระบายนอกตามธรรมชาติ อาคารหรือเสนาสนะในเขตล้านนาควรออกแบบให้มีโถงสูง มีช่องเปิดรับลมตามทิศทางลมประจำฤดูกาล เพื่อให้อากาศถ่ายเทสะดวก ลดความอับชื้น และลดการพึ่งพาระบบปรับอากาศ การใช้แสงแดดธรรมชาติ การจัดวางทิศทางของอาคารเพื่อรับแสงสว่างที่เพียงพอในเวลากลางวันโดยไม่นำความร้อนเข้ามามากเกินไป ช่วยสร้างบรรยากาศที่โปร่งโล่ง สว่างไสว สะอาดตา ซึ่งเกื้อหนุนต่อสุขอนามัยของพระสงฆ์ตามหลักพระธรรมวินัย

3) หลักพุทธนิเวศวิทยาและการลดใช้พลังงาน วรรณกรรมด้านพุทธนิเวศวิทยา ชี้ให้เห็นว่า พระพุทธศาสนาสอนให้มนุษย์อยู่อย่างกลมกลืนและเคารพต่อธรรมชาติ (ธรรมชาติสปปายะ) การประหยัดพลังงาน การลดการใช้พลังงานที่ไม่จำเป็นภายในวัดพระธาตุตอดอยญาณวิศิษฐ์ เช่น การใช้หลอดไฟประหยัดพลังงาน โซลาร์เซลล์ในพื้นที่ส่วนกลาง หรือการปิดไฟในจุดที่ไม่ใช้งาน สอดคล้องกับหลัก "สันโดษ" (ความยินดีตามมีตามเกิด) และ "มัตตัญญูตา" (ความรู้จักประมาณ) การบำบัดจิตด้วยธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมที่มีอากาศบริสุทธิ์และร่มรื่น จะช่วยลดความเครียดทางระบบประสาท ทำให้จิตใจของผู้ปฏิบัติธรรมสงบระงับได้รวดเร็วยิ่งขึ้น นำไปสู่การเกิดสมาธิและปัญญา แนวทางการพัฒนาอุตุสปปายะ ณ วัดพระธาตุตอดอยญาณวิศิษฐ์ คือการผสมผสาน 'การออกแบบสถาปัตยกรรมสีเขียว' เข้ากับ 'การอนุรักษ์พุทธนิเวศวิทยา' โดยใช้ต้นไม้ใหญ่เป็นกำแพงธรรมชาติกรองมลภาวะ และใช้อาคารที่พึ่งพาพลังงานธรรมชาติ การจัดการสิ่งแวดล้อมเช่นนี้ไม่เพียงแต่ช่วยรักษาอัตลักษณ์และระบบนิเวศบนดอยทางดงให้ยั่งยืนเท่านั้น แต่ยังเป็นการสถาปนา 'สภาวะแวดล้อมที่เย็นกายเย็นใจ' อันเป็นฐานรากสำคัญในการเกื้อหนุนให้เกิดดวงศรัทธาและการเจริญจิตตภาวนาขั้นสูงต่อไป

แนวทางการพัฒนาอิริยาบถสปปายะ ด้านท่าทางและการปฏิบัติ การจัดสร้างและบำรุงรักษาทางเดินจงกรม ความเรียบราบ ปรับระดับดินให้เสมอกัน ปูด้วยทรายละเอียด อิฐบล็อกช่องปลูกหญ้า หรือแผ่นหินเรียบ เพื่อป้องกันส้นเท้าอักเสบระยะทาง กำหนดความยาวมาตรฐาน 15-20 เมตร กว้าง 1-1.2 เมตร เป็นระยะที่พอดีต่อการทอดส่ายตาและสลับกลับตัวร่วมเงาธรรมชาติ จัดเส้นทางใต้ร่มไม้ใหญ่ เช่น ต้นโพธิ์ ต้นไทร หรือต้นสัก เพื่อกรองแสงแดด ลดรังสีความร้อนสะสม การออกแบบศาลาปฏิบัติธรรมและสถานที่สวดมนต์ ระบบระบายอากาศธรรมชาติ ออกแบบเปิดโล่ง 4 ด้าน หรือใช้หน้าต่างบานกว้างแบบเรือนไทย ล้านนาเพื่อรับลมประจำถิ่นสัดส่วนพื้นที่ กำหนดระยะห่างระหว่างผู้ปฏิบัติอย่างน้อย 1.5 x 1.5 เมตร เพื่อให้หยับร่างกาย หรือเหยียดขาได้สะดวกสิ่งอำนวยความสะดวก เตรียมเบาะรองนั่งลาดเอียงเพื่อรับสรีระกระดูกสันหลัง หรือเก้าอี้พิงสำหรับผู้สูงอายุเพื่อลดทุกขเวทนา หลักธรรมที่นำมาประยุกต์ใช้หลักสปปายะ 7 อวาสสปปายะ สถานที่สะอาด สงบ สงัด มีความปลอดภัยอุตุสปปายะ สภาพภูมิอากาศที่เย็นสบาย อากาศถ่ายเทดี ไม่ร้อนหรือหนาวเกินไปอิริยาบถสปปายะ ท่าทางที่พอดี การมีพื้นที่ให้สลับเปลี่ยน ยืน เดิน นั่ง นอน อย่างสมดุล

การประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ ๔ และระดับนานาชาติครั้งที่ ๓ “รุ่งอรุณแห่งสันติภาพ”

กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน (หมวดอริยาบถและสัมปชัญญะ) การระลึกรู้เท่าทันในพฤติกรรมของกาย (ก้าว ย่างเหยียบ หรือ การคู้ เหยียด เคลื่อนไหว) การจัดกายภาพที่ดีช่วยระงับ "ทุกขเวทนาทางกาย" ไม่ให้เป็นอุปสรรคต่อการบรรลุธรรมหรือสมาธิได้ การพัฒนาอริยาบถสัปปายะภายในวัดพระธาตุดอยภูธรวิศิษฐ์ จึงไม่ใช่การปฏิรูปวัดป่าให้กลายเป็นพื้นที่เมืองด้วยวัตถุประสงค์สร้างสมัยใหม่ หากแต่เป็นการใช้ภูมิปัญญาพุทธร่วมกับวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ (ชีวกลศาสตร์และประสาทวิทยาศาสตร์) เพื่อจัดวางองค์ประกอบของ ดิน ลม แสง และร่มไม้ ให้ทำหน้าที่เกื้อหนุนระบบประสาทและกล้ามเนื้อของผู้ปฏิบัติธรรม ส่งผลให้กายและจิตพร้อมสำหรับการเจริญสติปัฏฐานอย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด ยืนยันสถานะการเป็น 'อาราม' หรือสวนป่าอันเป็นที่มายินดีเพื่อการดับทุกข์อย่างแท้จริง"

การขับเคลื่อนแนวทางการพัฒนาข้างต้นให้ประสบความสำเร็จและยั่งยืน จำเป็นต้องอาศัยปัจจัยสำคัญ 3 ประการคือการยึดหลักพระธรรมวินัยเป็นฐาน ทุกแนวทางการพัฒนาทางกายภาพต้องไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย เพื่อรักษาจิตวิญญาณเดิมของธรรมยุติกนิกายไว้ การมีส่วนร่วมของชุมชน ญาติโยมและชุมชนรอบวัดต้องมีความเข้าใจในอัตลักษณ์ของวัดธรรมยุติกนิกาย เพื่อให้เกิดความร่วมมือในการรักษาความสงบและปฏิบัติตามระเบียบของวัด การบริหารจัดการเชิงพุทธบูรณาการ การนำเทคโนโลยีร่วมสมัยที่จำเป็น (เช่น ระบบจัดการขยะ, ระบบประหยัดพลังงาน) เข้ามาประยุกต์ใช้โดยไม่ทำลายความสงบวิเวกของสถานที่ซึ่งเป็นสัปปายะสถาน

4. การจัดการพื้นที่สีเขียวและการอนุรักษ์ธรรมชาติ

การปลูกไม้ท้องถิ่น เลือกปลูกพืชอัตลักษณ์เชียงใหม่ เช่น ต้นทองกวาว ประดู่ หรือกล้วยไม้ป่าเพื่อความร่มรื่น การปรับปรุงทัศนียภาพรอบบริเวณวัดพระธาตุดอยภูธรวิศิษฐ์ จะเน้นการเลือกใช้พรรณไม้พื้นเมืองของจังหวัดเชียงใหม่และภาคเหนือเป็นหลัก เพื่อรักษาสมดุลทางนิเวศวิทยาและสะท้อนกลิ่นอายของป่าชุมชนดั้งเดิม โดยมีแนวทางการเลือกและจัดวางพรรณไม้ ไม้ประธานและไม้ให้ร่มเงา (ทองกวาว และ ประดู่ป่า) เป็นไม้ท้องถิ่นที่ทนแล้งได้ดี ในช่วงต้นปีจะผลัดใบและออกดอกสีแสดแดงสะพรั่งทั่วทั้งต้น ช่วยสร้างจุดเด่นทางทัศนียภาพ ที่สวยงามตามฤดูกาลให้กับวัดซึ่งตั้งอยู่บนเนินเขา ต้นประดู่ หรือ ประดู่ป่า เป็นไม้โครงสร้างขนาดใหญ่ที่มีทรงพุ่มหนากว้าง เหมาะสำหรับปลูกในเขตสังฆาวาสและลานจอดรถ เพื่อทำหน้าที่ให้ร่มเงา ลดความร้อนสะสมในผิวดิน และช่วยให้พื้นที่ของวัดมีความร่มเย็นตลอดทั้งปี ไม้ตกแต่งและกล้วยไม้ป่าเพื่อสร้างบรรยากาศ กล้วยไม้ป่าพื้นเมือง (เช่น เอื้องผึ้ง เอื้องคำ) นำมาปลูกเกาะติดกับเปลือกไม้ของต้นไม้ใหญ่รอบๆ ทางเดินและลานธรรม เพื่อจำลองบรรยากาศ "ป่าดงดอย" แบบเชียงใหม่ดั้งเดิม กล้วยไม้เหล่านี้จะออกดอกส่งกลิ่นหอมอ่อนๆ ช่วยเสริมสร้างสมาธิและความสุนทรีย์ในจิตใจให้กับผู้ที่เข้ามาปฏิบัติธรรม ประโยชน์เชิงอัตลักษณ์และการดูแลความกลมกลืนทางนิเวศ พืชท้องถิ่นเหล่านี้มีความทนทานต่อสภาพอากาศบนดอยในอำเภอหางดง เจริญเติบโตได้ดีโดยไม่ต้องพึ่งพาสารเคมีหรือการรดน้ำที่มากเกินไป การสื่อความหมาย สีสันของดอกไม้และรูปทรงของต้นไม้พื้นเมือง จะช่วยย้ำเตือนถึงความสัมพันธ์อันแนบแน่นระหว่างพุทธศาสนสถานกับผืนป่าล้านนาอย่างยั่งยืน

การประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ ๔ และระดับนานาชาติครั้งที่ ๓ “รุ่งอรุณแห่งสันติภาพ”

สรุป

การพัฒนาสภาพแวดล้อมสปปายะทั้ง 7 ประการภายในวัดพระธาตุตอดอยญาณวิศิษฐ์ ไม่ใช่เรื่องของการปรับปรุงทัศนียภาพทางวัตถุให้ดูทันสมัย แต่เป็นการวางระบบนิเวศน์ทางกายภาพเพื่อ "ปกป้องและส่งเสริมความวิเวก" อันเป็นหัวใจสำคัญของการปฏิบัติธรรมในสายวัดป่า กลุ่มปัจจัยเกื้อหนุนทางกายภาพประกอบด้วย อาวาสสปปายะ อุตุสปปายะ และ อิริยาปถสปปายะ ที่เน้นการบริหารจัดการ ดิน ลม แสง และพื้นที่สีเขียว กลุ่มปัจจัยเกื้อหนุนทางพฤติกรรมและสังคม ประกอบด้วย โคจรสปปายะ ภัตตสปปายะ ปุคคลสปปายะ และ โภชนสปปายะ ที่ควบคุมระเบียบวิถีชีวิตและการปฏิสัมพันธ์เมื่อทั้งสองกลุ่มปัจจัยถูกบูรณาการร่วมกัน จะเกิดการเปลี่ยนผ่านจาก "พื้นที่ป่าธรรมชาติทั่วไป" ไปสู่ "พื้นที่สปปายะเชิงบำบัดทางจิตวิญญาณ" ที่สมบูรณ์แบบ

ข้อเสนอแนะเพื่อความยั่งยืน

การควบคุมความหนาแน่นทางสถาปัตยกรรม ควรจำกัดปริมาณสิ่งก่อสร้างคอนกรีตถาวรวัตถุภายในวัด และเน้นการใช้วัสดุธรรมชาติในท้องถิ่น เพื่อรักษาอัตลักษณ์ของวัดป่าและไม่ให้ทำลายระบบนิเวศดั้งเดิม

การจัดทำโซนนิ่งเสียงอย่างเคร่งครัด ควรกำหนดแนวรั้วต้นไม้หนาที่ระหว่างโซนปฏิสนธิ์และการและโซนวิเวกภาวนา เพื่อทำหน้าที่เป็นกำแพงดูดซับเสียงธรรมชาติ ป้องกันเสียงรบกวนจากภายนอก

การถอดบทเรียนสู่ชุมชน ควรใช้สปปายะ 7 ของวัดพระธาตุตอดอยญาณวิศิษฐ์ เป็นพื้นที่ต้นแบบ ในการศึกษาและขยายผลสู่การออกแบบสถานปฏิบัติธรรมหรือพื้นที่สร้างเสริมสุขภาพเชิงจิตวิญญาณในเขตอำเภอหาดง

องค์ความรู้

องค์ความรู้ใหม่นี้อธิบายว่า "สภาพแวดล้อมไม่ได้เป็นเพียงแค่ฉากหลังของการปฏิบัติธรรม แต่เป็นตัวเร่งปฏิกิริยาทางเคมีในสมองและระบบกล้ามเนื้อกระดูก ที่เอื้อให้เกิดการบรรลุธรรมได้ง่ายขึ้น" โดยแบ่งออกเป็น 3 แกนหลัก 1. การสร้าง "สถาปัตยกรรมแบบเปิดโล่ง" และการดึง "แสงธรรมชาติ" เข้ามาในสัดส่วนที่พอดี เป็นการเปลี่ยนเคมีในสมองของผู้ปฏิบัติธรรมโดยตรง 2. พื้นผิวทางเดินจงกรมคือ "เครื่องมือแพทย์ทางจิตวิญญาณ" การเลือกใช้ "ดินปนทรายละเอียดทับบนชั้นดินเดิมที่ปรับระดับจนเรียบราบ" มีผลโดยตรงต่อโครงสร้างร่างกายของผู้สูงอายุและผู้ปฏิบัติธรรมระยะยาว 3. การพัฒนาวัดป่าตอดอยญาณวิศิษฐ์ใหม่ ต้องใช้หลัก "สถาปัตยกรรมปกป้อง" คือ การใช้ต้นไม้หนาที่บดบังและภูมิประเทศทำหน้าที่เป็นกำแพงซับเสียงธรรมชาติเพื่อกัน "ความวุ่นวายภายนอก" ออกจาก "ความวิเวกภายใน" กลไกทำงาน แบ่งโซนพื้นที่วัดเป็น 3 ส่วนชัดเจนคือ โซนปฏิสนธิ์ (ต้อนรับญาติโยมด้านหน้า) โซนสังฆกรรม (ศาลาทำวัตรที่โปร่งโล่ง) และ โซนวิเวกภาวนา (ทางเดินจงกรมและกุฏิใต้ร่มไม้ใหญ่) วิธีนี้จะช่วยรักษา "พื้นที่สีเขียวแห่งจิตวิญญาณ" ให้คงอยู่อย่างยั่งยืน โดยที่วัดไม่ต้องเปลี่ยนผ่านไปสู่ความทันสมัยเชิงวัตถุ แต่ทันสมัยด้วย "ระบบการจัดการสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการหลุดพ้น"

การประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ ๔ และระดับนานาชาติครั้งที่ ๓ “รุ่งอรุณแห่งสันติภาพ”

เอกสารอ้างอิง (References)

- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (2559). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. กรุงเทพฯ: มูลนิธิการศึกษาเพื่อสันติภาพ.
- คณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกาย. (2566). คู่มือข้อวัตรปฏิบัติและระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ธรรมยุต. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย.
- พระครูวิโรจน์ชัยภรณ์ และคนอื่น ๆ. (2568). รูปแบบการพัฒนาวัดเขตโบราณสถานที่ปรากฏในคัมภีร์จามเทวีวงศ์ เชียงพุทธบูรณาการ. วารสารปัญญา, 32(2), 107-116.
- พระครูสิริธรรมบัณฑิต และคนอื่น ๆ. (2564). รูปแบบการพัฒนาวัดด้วยวิถี 5ส โครงการวัด ประชา รัฐสร้างสุข ของวัดมิ่งเมืองมูล. วารสารวิจัยวิชาการ, 4(1), 26.
- พระครูสุธีวีรวงศ์ และคนอื่น ๆ. (2568). การประดิษฐานและการเผยแพร่ของธรรมยุติกนิกายในจังหวัดนครพนม. วารสารปัญญา, 32(2), 164-173.
- พระมหาดาวสยาม วชิรปัญญา. (2561). การจัดการสิ่งแวดล้อมตามหลักสัปปายะ 7 ของสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดเชียงใหม่. วารสารมหาจุฬานาครทรรค์, 5(2), 112-125.
- พระมหาประเสริฐ มหากุลยาโณ, และคนอื่น ๆ. (2565). รูปแบบการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมสัปปายะของวัดป่าในเขตเมืองหลวง. ทนอดหนุนการวิจัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาวิชิต อคคชิต และ พระมหาบุญประสิทธิ์ นาถปัญญา. (2565). สัปปายะสุวรรณภูมิ : แนวทางการรังสรรค์ชีวินเวศบนฐานชีวิตสมคูลเชิงพุทธปรัชญา. วารสารวิชาการ สถาบันวิทยาการจัดการแห่งแปซิฟิก, 11(3), 34-44.
- วงศ์ วงศ์ลังกา และ Feng Han. (2561). วัดล้านนา: ภูมิทัศน์วัฒนธรรมกับการเป็นพื้นที่สีเขียวในเมือง. วารสารวิชาการ การออกแบบสภาพแวดล้อม, 5(1), 107-129.
- สุภาพร แสงชัย. (2567). การศึกษาเปรียบเทียบการจัดสิ่งแวดล้อมสัปปายะระหว่างวัดป่าและวัดบ้านในประเทศไทย. วารสารพุทธศาสนศึกษา, 15(2), 89-104.
- สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (ยัง สุกทโท). (2564). อัตลักษณ์อารามวัตรและการจัดการวัดในยุคเปลี่ยนผ่าน. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ธรรมสภา.